

УДК 811.161.2'243'373-055.1

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЧОЛОВІКА НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Галина Щедрик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1/233, 79001 Львів, Україна
тел.: (032) 239 43 55*

Розглянуто й проаналізовано номінації на позначення зовнішності чоловіка та його внутрішніх ознак у процесі вивчення української мови як іноземної, а також запропоновано систему вправ для повторення й контролю вивченої лексики.

Ключові слова: лексична система української мови, концепт, номінація, українська мова як іноземна.

Концепти „жінка” і „чоловік” належать до базових концептів культури, а тому онтологізуються й реконструюються відповідно до усталеного розуміння цих понять: зміст досвіду і знання, зміст результатів усієї людської діяльності і процесів пізнання світу є системою смислів або „квантів знання” [5: 90], які становлять концепти, або „згустки культурного середовища у свідомості людини” [9: 13].

Як зазначає В.М. Телія, однією з базових процедур лінгвокультурологічного аналізу є попередня ідеографічна параметризація самого концепту за його частинами, які віддзеркалюють усі іпостасі чоловіка: природно-фізичні, фізіологічні, психологічні та інтелектуальні (такі, наприклад, як вік, зовнішність, сексуальність, риси характеру, особливості розуму), соціально-статусні, ролі тощо.

Для побудови на цій основі концептуального каркасу, на який і „накладаються” способи номінації тих чи інших властивостей чоловіка, важливо виділити таксономічні сітки всередині кожного з параметрів [10: 261–262]. Спираючись на теоретичні засади В.М. Телії, І.В. Зикова розширює параметри процедури і термінологічний каркас концептуального аналізу, зазначаючи, що всередині головної концептуальної основи можна виділити низку субконцептів, які розкривають найбільш релевантні фокуси концептуалізації ціннісних орієнтирів гендерної картини світу [4: 112].

Мова як знакова система відображає дійсність у різних її виявах. У зв'язку з проблемою понять та їхніх відображень у мові А.А. Уфимцева, вивчаючи мовну картину світу (МКС), зосереджується на лексиці як „основній формі об'єктивації мовної свідомості багатьох поколінь людей, носіїв тієї або іншої (конкретної) мови” [12: 114].

На думку А. Вежбицької, за участю обмеженої групи семантичних універсальних елементів можна виявити все розмаїття народжених людиною ідей – концептів, що знаходять втілення в лексичних одиницях, ціннісні орієнтації, специфічні для тієї чи іншої культури [2: 124].

Вивчаючи власне лексичний аспект формування МКС, А.А. Уфимцева слушно кладе в основу первинні найменування, що ґрунтуються на найвсунутому

уявленні про світ і становлять відносно стабільну картину світу як результат семантичного картографування (semantic mapping). Як наголошує дослідниця, визначенню МКС має передувати типологічне вивчення лексики, покликане дослідити найістотніші структурні ознаки й тенденції формування лексико-семантичної системи, зокрема, послідовно розмежувати синхронну систему елементів мови та їхню взаємодію, з одного боку, і діахронні процеси, які відбуваються в мові протягом усієї її історії, – з іншого [12: 135].

У гносеологічному аспекті пряма лексична номінація – це завжди процес трансформації фактів дійсності у знаки шляхом перетворення їх у факти системи мови, у значення і категорії, що відображають суспільний досвід носіїв мови [11: 8].

Специфіка мовної номінації полягає у тому, що соціальне призначення, функція предмета стає центром номінативної інтенції носіїв мови, предметні, реальні зв'язки порушуються, а матеріальні властивості входять у нове поняття в новому вигляді [6: 151–152].

Н.Д. Арутюнова наголошує, що слово – найважливіше джерело знань людини про людину. Передаючи знання, слово формує свідомість. Мова є не лише засобом вираження концептів і концепцій, а й засобом їхнього пізнання [1: 325]. Субконцепти „зовнішність” та „внутрішні ознаки” чоловіка репрезентовані в лексичній системі української мови повно і яскраво, тому є цікавим матеріалом для іноземців. Але, оскільки багато номінацій мають певні конотації і культурний компонент значення, а отже, потребують додаткового пояснення, їх треба подавати на вищому рівні навчання. Такі лексеми збагачують словниковий запас іноземця, сприяють кращому розумінню українських реалій, а також є джерелом синонімії та антонімії. Розглянемо та проаналізуємо їх докладніше.

1. Номінації на позначення зовнішності чоловіка

Ця тематична група відзначається великою кількістю номінацій, серед яких виділяємо:

1.1. Номінації за характеристиками соматизмів

У лексичному фонді української мови знаходимо велику кількість лексем на позначення зовнішності чоловіка за ознаками волосся (кольору, довжини тощо). Ці показники і є мотиваційною базою номінацій. Так, за кольором волосся виділяємо лексеми *блондин* (8: Т. I: 202) (про білявого чоловіка), *брюнет* (8: Т. I: 242) (про темноволосого), *русявий* (8: Т. VII: 912), демінутив *русявчик* (8: Т. VII: 913) (про русявого), *шатен* (8: Т. IX: 420) (про темно-русявого), демінутив *чорнявчик* (8: Т. IX: 362) (про чорноволосого), *сивоголовець* (8: Т. IX: 155) (про сивого). Чоловіка з чубом репрезентують номени *чубар* (8: Т. IX: 371) та демінутив *чубарик* (8: Т. IX: 371), які використовують у розмовному мовленні.

Кучерявий чоловік представлений лексемами *кучерявець* (8: Т. IV: 423), *кучерявчик* (8: Т. IV: 424). Натомість лисого чоловіка характеризують номінації *лисень* (8: Т. IV: 489), *лисак* (8: Т. IV: 489), *лисун* (8: Т. IV: 493). Довжина волосся також концептуалізована у лексиці. Так, лексеми *гривань* (8: Т. II: 165), *патлань* (8: Т. VI: 94), *патлач* (8: Т. VI: 94), *пелех* (8: Т. VI: 114) позначають чоловіка з довгим, густим, скуйовдженим волоссям, а номен *стрижак* (8: Т. IX: 768) – чоловіка з коротко підстриженим волоссям. Крім того, на позначення чоловіка з кудлатим волоссям (сема „довжина” не вказана) знаходимо номінації *кудлай* (8: Т. IV: 385), *кудлань* (8: Т. IV: 385), *кудлач* (8: Т. IV: 385).

Соматизми *борода*, *вуса*, *брови* концептуалізовані, відповідно, у лексемах *бородач* (8: Т. I: 219), *бородань* (8: Т. I: 219), *сивобородько* (8: Т. IX: 155); *вусань* (8:

Т. I: 788), *вусач* (8: Т. I: 788), а також *біловус* (8: Т. I: 183) – про чоловіка зі світлими або сивими вусами, *прудивус* (8: Т. VIII: 359), *крутивус* (8: Т. IV: 373), демінутив *крутивусик* (8: Т. IV: 373) – про чоловіка з довгими пишними вусами; *чорнобривець* (8: Т. IX: 356) (у переносному значенні) та демінутив *чорнобривчик* (8: Т. IX: 357) – про чоловіка з чорними бровами.

Смагливий чоловік представлений у номінаціях *смаглий* (8: Т. IX: 391), *смалюк* (8: Т. IX: 391), *смаглявець* (8: Т. IX: 391), *смугляр* (8: Т. IX: 419), які вживають у розмовному стилі.

Крім того, на рівні розмовного мовлення функціонують лексеми *головань* (8: Т. II: 111), *головач* (8: Т. II: 112), *головко* (8: Т. II: 112) – на позначення чоловіка з великою головою, а також *вухань* (8: Т. I: 789), *губань* (8: Т. II: 186), *лобань* (8: Т. IV: 535), *носач* (8: Т. V: 444), *кирпань* (8: Т. IV: 152), *окань* (8: Т. V: 661).

1.2. Номінації за зростом

Зріст чоловіка представлений антонімічною парою *високий* – *низький*. На позначення високого чоловіка у лексичній системі української мови функціонують номінації *велет* (8: Т. I: 317), *велетень* (8: Т. I: 318), *гігант* (8: Т. II: 63), *левенець* (8: Т. IV: 459) – „високий, дужий юнак; [бовдур, негідник, мерзотник], що походить з тур. *levant* „бродяга, авантюрист; сильний, стрункий, незалежний” [3, 207].

Субконцепт „низький чоловік” представлений кількісно більше. Стилійстично нейтральними є лексеми *карлик* (8: Т. IV: 107), *ліліпут* (8: Т. IV: 515), *пігмей* (8: Т. VI: 390). На власне українському ґрунті виникли найменування *недоросток* (8: Т. V: 298), *коротун* (8: Т. VI: 300), *куцан* (8: Т. VI: 421), *курдупель* (8: Т. IV: 407) та демінутиви *куцанчик* (8: Т. IV: 421), *коротунчик* (8: Т. IV: 300), *котигорошок* (8: Т. IV: 300).

1.3. Номінації за вродою

Вроду чоловіка представлено у вигляді антонімічної пари *красивий* – *потворний* з відповідним лексичним наповненням. У парадигмі на позначення красивого чоловіка, крім номенів *вродливець* (8: Т. I: 760), *красень* (8: Т. IV: 326), *красунець* (8: Т. IV: 329), *красунь* (8: Т. IV: 329), *хорошун* (8: Т. XI: 131), є також демінутиви *красунчик* (8: Т. IV: 329), *хорошунчик* (8: Т. XI: 131). Цікавою з погляду вторинної номінації є орнітонім *сокіл* (8: Т. XI: 412) на позначення вродливого хлопця, що використовують у поетичному мовленні, а також демінутиви *соколик* (8: Т. XI: 439), *соколичок* (8: Т. XI: 440), *соколочок* (8: Т. XI: 440).

На противагу вродливому постає потворний, некрасивий чоловік. Це засвідчують лексеми *мишавець* (8: Т. IV: 716), *виродок* (8: Т. I: 474), *огидник* (8: Т. V: 613), *паршивець* (8: Т. VI: 83), *плюгавець* (8: Т. VI: 598), котрі мають певне стилістичне забарвлення.

Охайний чоловік представлений лексемами з багатьма семантичними, стилістичними та оцінними відтінками. Так, охайного чоловіка репрезентують аксіологеми з негативним акцентом *чистун* (8: Т. XI: 336), *чепурун* (8: Т. XI: 295), акуратист (8: Т. I: 31), *чистоплюй* (8: Т. XI: 42).

Неохайний чоловік відображений у лексемах розмовного рівня *нехлюй* (8: Т. V: 401), *вуркаган* (8: Т. I: 788), *лахмай* (8: Т. IV: 455), *обірванець* (8: Т. V: 506).

1.4. Номінації на позначення фізичної сили

Як зазначено вище, сила є типово маскуліною ознакою, тому в опозиції *сильний* – *слабкий* домінуючим є перший компонент. Так, сильного чоловіка в українській лексиці репрезентують лексеми *богатыр* (8: Т. I: 208), *кремез* (8: Т. IV: 333), *крем'язень* (8: Т. IV: 334), *силак* (8: Т. IX: 167), *силань* (8: Т. IX: 168), *силач* (8: Т.

IX: 168), а також номени *здоровань* (8: Т. III: 545), *здоровило* (8: Т. III: 547), *здоров'яга* (8: Т. III: 548), *здоров'як* (8: Т. III: 548), що, крім сильного, позначають ще високого чоловіка. Окрім власне українських, спостерігаємо і наявність запозичених номінацій, зокрема: *геркулес* (8: Т. II: 54) – *перен.* „дуже сильна людина; атлет”, що походить з лат. Hercules „латинська форма імені Геракла”, утворену за допомогою метонімії, та *батир* (8: Т. I: 111) – у тюркському фольклорі – „богатир, герой, сміливець” [7, 265].

Слабосилий чоловік представлений лексемою *слабак* (8: Т. IX: 340), демінутивом *слабачок* (8: Т. IX: 340), субстантивованими ад'єктивами *слабий* (8: Т. IX: 340), *слабосилий* (8: Т. IX: 343), *слабосильний* (8: Т. IX: 344). Кволий, немічний чоловік засвідчений у номінаціях *хирляк* (8: Т. XI: 60), *хиряк* (8: Т. XI: 60).

1.5. Номінації за повнотою

Великою різноманітністю відзначається опозиція *товстий* – *худий* чоловік. Зокрема, товстого чоловіка репрезентують номени *товстун* (8: Т. X: 168), *гладун* (8: Т. II: 79), *пузань* (8: Т. VIII: 385), *опецьок* (8: Т. V: 708), *черевань* (8: Т. XI: 302).

Крім того, до цієї підгрупи можемо залучити і такі номінації, що позначають ненажеру, а відтак і товстуну: *терebій* (8: Т. XI: 84), *обжирайло* (8: Т. V: 498), хрема-тоніми *гастроном* (8: Т. II: 40), *галушник* (8: Т. II: 22), демінутиви *товстунець* (8: Т. X: 168), *пузанець* (8: Т. VIII: 385), *пузанчик* (8: Т. VIII: 385), *череванчик* (8: Т. XI: 302).

Номінація худого чоловіка в українській мові пов'язана з лексемами *сухар* (8: Т. IX: 863), *сухоребрик* (8: Т. IX: 864), *худяк* (8: Т. XI: 171), демінутивами *сухарик* (8: Т. IX: 864), *худячок* (8: Т. XI: 171).

Як бачимо, усі тематичні підгрупи представлені досить різноманітно. Переважно лексеми виникли на українському мовному ґрунті, кількість запозичень незначна (*геркулес*, *батир*).

2. Номінації на позначення психологічних якостей чоловіка

Серед великої кількості фактичного матеріалу ми виділили такі номінації за вольовими, розумовими, моральними, комунікативними та трудовими характеристиками:

2.1. Номінації за вольовими характеристиками

У цій підгрупі розглянемо опозицію *смільвий* – *боягузливий*. Для номінації смільвого чоловіка в українській мові функціонують номени *відчайдух* (8: Т. I: 659), *смільвець* (8: Т. IX: 406), *смільчак* (8: Т. IX: 407), *смільяк* (8: Т. IX: 407). Також смільвого чоловіка репрезентує лексема *козак* (8: Т. IV: 209), яка в українській мові є полісемантичною та містить культурний компонент у значенні, а також стилістично марковані номени *козарлюга* (8: Т. IV: 210), *козачина* (8: Т. IV: 210), *козачище* (8: Т. IV: 210), серед них демінутиви *козаченько* (8: Т. IV: 210), *козачок* (8: Т. IV: 210).

Натомість боягузливий чоловік репрезентують лексеми *боягуз* (8: Т. I: 224), *легкодух* (8: Т. IV: 465), *слабодух* (8: Т. IX: 343), а також у розмовних варіантах *страхополох* (8: Т. IX: 757), *страхонуд* (8: Т. IX: 757), *трус* (8: Т. X: 300).

2.2. Номінації за розумовими здібностями

Мовна концептуалізація ментальних здібностей чоловіка на лексичному рівні представлена досить пропорційно, на відміну від фразеологічного. Так, на позначення розумного чоловіка знаходимо номінації *всезнавець* (8: Т. III: 639), *знавець* (8: Т. III: 639), *інтелектуал* (8: Т. XI: 685), *мудрець* (8: Т. I: 819), *розумник* (8: Т. VIII: 845). Людину, що володіє багатьма мовами, репрезентує лексема *поліглот* (8: Т. VII: 73). У народів Азії мудрого, шанованого чоловіка репрезентує лексема

аксакал (8: Т. XI: 664).

Більшість номенів, що позначають розумного чоловіка, належать до сфери розмовної лексики, зокрема: *грамотій* (8: Т. II: 156), *знайко* (8: Т. III: 638), *мудрагель* (8: Т. IV: 819), *мудрак* (8: Т. IV: 818), *мудрій* (8: Т. IV: 819), *оригінал* (8: Т. V: 744), демінутив *розумничок* (8: Т. VIII: 845). З певним іронічним відтінком використовують лексеми *багатознайко* (8: Т. I: 80), *всезнайко* (8: Т. I: 763), *книгогриз* (8: Т. IV: 196), *книжник* (8: Т. IV: 197). Крім власне українських, функціонують також і запозичені номенні *вундеркінд* (8: Т. I: 787) – [нім. Wunderkind < Wunder – чудо і Kind – дитина] – „винятково обдарована дитина, розвинена і розумна не за віком” [7: 226], *геній* (8: Т. II: 51) – [< лат. genius – геній, дух < genus – рід] – „людина, якій притаманна найвища творча обдарованість” [7: 259], *титан* (8: Т. X: 127) – [грец. Titanos] – „перен. видатна людина, діяч виняткового таланту, розуму тощо” [7: 893], *універсал* (8: Т. X: 450) – [< лат. universalis – загальний] – „людина різнобічних знань” [7, 916], *унікум* (8: Т. X: 451) – [< лат. unicum – єдине, виняткове] – „перен. незвичайна, виняткова людина” [7, 917], які вказують на людину різнопланових знань.

Не менш яскраво в українській лексиці представлений розумово обмежений чоловік, дурень. Центральними (базовими) та найбільш уживаними у цій групі є лексеми *дурень* (8: Т. II, 437), *невіглас* (8: Т. V: 262), *недоук* (8: Т. V: 301), демінутив *дурник* (8: Т. II: 440).

На рівні розмовної лексики засвідчено номенні *важкодум* (8: Т. I: 280), *дикун* (8: Т. II: 276), *дурак* (8: Т. II: 437), *дурило* (8: Т. II: 438), *дурнило* (8: Т. II: 440), *марнодум* (8: Т. XI: 693), *недоум* (8: Т. V: 301), *недоумок* (8: Т. V: 302), *неук* (8: Т. V: 398), *телепень* (8: Т. X: 62), *тугодум* (8: Т. X: 311), *тупак* (8: Т. X: 320), демінутиви *дикунець* (8: Т. II: 276), *дурачок* (8: Т. II: 437).

Із негативним експресивним забарвленням є номінації *бевзень* (8: Т. I: 118), *бевзь* (8: Т. I: 118), *бовдур* (8: Т. I: 206), *глупак* (8: Т. II: 88), *дундук* (8: Т. II: 436), *йолоп* (8: Т. IV: 62), анімалізми *баран* (8: Т. I: 103), *віслук* (8: Т. I: 684) та фітонім *лопух* (8: Т. IV: 547).

2.3. Номінації за моральними характеристиками

У цій підгрупі розглянемо опозиції *правдивий – брехливий* та *людяний – нікчемний*.

Отже, на позначення правдивого чоловіка в лексичній системі української мови засвідчено лексеми *правдолюб* (8: Т. VII: 500), *правдолюбєць* (8: Т. VII: 500), *правдоборець* (8: Т. VII: 500).

Брехливий чоловік представлений номенами *обманник* (8: Т. V: 534), *обманщик* (8: Т. V: 534), а також *брехун* (8: Т. I: 233), *дурисвіт* (8: Т. II: 438), *ошуканець* (8: Т. V: 838), які належать до розмовної сфери, та демінутивом *брехунець* (8: Т. I: 233).

Субконцепт „добрий, людяний чоловік” виражено номінаціями *інтелігент* (8: Т. IV: 36), *гуманіст* (8: Т. II: 193), *добррозичливець* (8: Т. II: 325), *добряк* (8: Т. II: 327), *людинолюб* (8: Т. IV: 568), *людинолюбєць* (8: Т. IV: 568).

Стилістично нейтральними та базовими лексемами на позначення нікчемного чоловіка є *негідник* (8: Т. V: 277), *недобррозичливець* (8: Т. V: 287), *непотріб* (8: Т. V: 364). Нікчемний чоловік яскраво репрезентований і в розмовній лексиці: *вошивець* (8: Т. I: 746), *мерзотник* (8: Т. IV: 677), *пройдисвіт* (8: Т. VIII: 191), анімалізм *павук* (8: Т. VI: 8), які виникли на національному ґрунті і містять у своїй семантиці культурний компонент.

Із певним семантичним відтінком нерозсудливого, легковажного чоловіка використовують найменування *пустоцвіт* (8: Т. VIII: 402), *шалапут* (8: Т. XI: 397), *шелхвіст* (8: Т. XI: 438), *шлапак* (8: Т. XI: 488), що є експресивно забарвленими.

2.4. Номінації за комунікативними здібностями

Концептуалізація комунікативних здібностей чоловіка виражена опозицією *балакучий* – *мовчазний*. Балакучість чоловіка на українському мовному ґрунті представлена досить різноманітно та має негативну оцінку. Зокрема, ми виділили такі номени: *балакун* (8: Т. I: 94), *белькотун* (8: Т. I: 156), *говорун* (8: Т. II: 101), *лепетун* (8: Т. IV: 477), *лопотун* (8: Т. IV: 57), що позначають чоловіка, який багато і беззмістовно говорить, а також *дзвонар* (8: Т. II: 265), *марнослов* (8: Т. IX: 694), *пустомолот* (8: Т. VIII: 401), *словоблуд* (8: Т. IX: 372), *талатай* (8: Т. X: 26), які містять культурний компонент у семантиці.

Крім того, мотиваційною базою номінацій може бути швидкість говоріння, зокрема: *торохтій* (8: Т. X: 207), *цокотун* (8: Т. XI: 245), *щебетун* (8: Т. XI: 577), деминутив *щебетунчик* (8: Т. XI: 577) (про чоловіка, що швидко говорить), які є експресивно забарвленими. Цікавими є лексеми *балагур* (8: Т. I: 93) та *бальяндрасник* (8: Т. I: 98), які позначають чоловіка, що весело, дотепно про щось розповідає.

Людину, яка вміє красиво говорити, репрезентує лексема *златоуст* (8: Т. III: 588).

Диференціація найменувань може відбуватися і за гучністю говоріння. Так, наприклад, лексеми *гарикало* (8: Т. II: 31), *горлай* (8: Т. II: 132), *горлань* (8: Т. II: 132), *горлач* (8: Т. II: 132), *горлодер* (8: Т. II: 133), *горлопан* (8: Т. II: 133), *крикун* (8: Т. IV: 345) позначають чоловіка, який голосно розмовляє, кричить, натомість лексеми *шелестун* (8: Т. XI: 437), *шепотун* (8: Т. XI: 441), *шептій* (8: Т. XI: 442), *шептун* (8: Т. XI: 442), *шипун* (8: Т. XI: 455) представляють чоловіка, який розмовляє пошепки. Як бачимо, проаналізовані номінації виникли на українському мовному ґрунті за функціональною подібністю.

Мовчазний чоловік репрезентований у лексичній системі української мови номенами *мовчазник* (8: Т. IV: 771), *мовчальник* (8: Т. IV: 771), *мовчун* (8: Т. IV: 772).

2.5. Номінації за трудовою активністю

За трудовою активністю чоловіка зібраний лексичний матеріал представимо у вигляді опозиції *працьовитий* – *лінивий*.

Працьовитий чоловік майже не концептуалізований у лексиці. Зокрема, засвідчено такі номени: *працелюб* (8: Т. V: 520), *трудолюб* (8: Т. X: 296), *трудолюбець* (8: Т. X: 296).

Натомість лінивий чоловік репрезентований у сфері лексики досить різноманітно. Центральними є номінації *ледар* (8: Т. IV: 466) та *нахлібник* (8: Т. V: 228).

У розмовному мовленні використовують лексеми *бездільник* (8: Т. I: 125), *дармовис* (8: Т. II: 212), *захребетник* (8: Т. III: 393), *лежбок* (8: Т. IV: 471), *ліновець* (8: Т. IV: 516), *лінох* (8: Т. IV: 519), *нероб* (8: Т. V: 376), *пустопляс* (8: Т. VIII: 519), *свистун* (8: Т. IX: 75), *сидень* (8: Т. IX: 158), *пічкур* (8: Т. VI: 552) (про чоловіка, що любить лежати на печі) та анімалізм *трутень* (8: Т. X: 303).

Своєрідне стилістичне забарвлення мають номени *гаволов* (8: Т. II: 9), *гольтіпака* (8: Т. II: 120), *гультай* (8: Т. II: 193), *дармоїд* (8: Т. II: 212), *ледащо* (8: Т. IV: 467), *лоботряс* (8: Т. IV: 536), *лобуряка* (8: Т. IV: 536), *сибарит* (8: Т. IX: 152) (гр. *sybaritēs*, – від назви грецької колонії Сибаріс на півдні Італії, мешканці якої славились багатством і схильністю до розкошів) [7, 831].

Лінивого, а також неповороткого чоловіка репрезентують номінації

бурмило (8: Т. І: 260), *вахлай* (8: Т. І: 298), *вахлак* (8: Т. І: 298), *тюхтій* (8: Т. Х: 336), зоонім *тюлень* (8: Т. Х: 334), які є експресивно забарвленими.

Як бачимо, концепт „чоловік” (зокрема субконцепти „зовнішність” та „внутрішні ознаки”) представлений в українській лексиці різнобічно й різноманітно. Також було виявлено, що номінацій на позначення внутрішніх якостей чоловіка більше, ніж номінацій на позначення зовнішності. Це пояснюємо більшою увагою українців до внутрішнього світу людини, зокрема чоловіка. Іноземцям цікаво й корисно буде дізнатись, як можна назвати красивого чоловіка, негарного, сильного, слабкого, працюючого, лінивого тощо.

Пропонуємо систему тренувальних вправ для повторення й узагальнення поданої лексики:

1. Знайдіть зайве слово і поясніть свій вибір:

- 1) Русявчик, блондин, гривань, губань, чорнявчик;
- 2) Здоров'як, силак, слабак, геркулес, здоровань;
- 3) Знайко, мудрак, ледар, розумник, багатознайко;
- 4) Красень, хорошун, вродливець, паршивець, красунчик;
- 5) Дурень, тупак, йолоп, тугодум, щебетун.

2. Доберіть до поданих ознак чоловіка лексичне наповнення, використовуючи слова з довідки:

1.	Працьовитий	-
2.	Лінивий	-
3.	Високий	-
4.	Низький	-
5.	Сильний	-
6.	Слабкий	-
7.	Балакучий	-
8.	Мовчазний	-

Довідка: гігант, коротун, трудолюбець, говорун, недоросток, мовчун, лінюх, курдупель, хирляк, сидень, мовчазник, слабак, велетень, кремез, трудолюб, геркулес, хиряк, нероб, баляндрасник, левенець, тюхтій, белькотун, мовчальник, працелюб, тругень.

3. Виберіть із поданих лексем номінації за ознакою „сильний чоловік”:

1. Сивобородько. 2. Недоросток. 3. Здоровило. 4. Тугодум. 5. Відчайдух.
6. Силач. 7. Батир. 7. Обжирайло. 8. Богатир. 9. Кремез. 9. Опецьок. 10. Сміляк.
11. Здоров'яга. 12. Товстун. 13. Невігла. 14. Тугодум. 15. Слабодух.

4. Виберіть з поданих лексем номінації за ознакою „балакучий чоловік”:

1. Брюнет. 2. Окань. 3. Говорун. 4. Ліліпут. 5. Щебетун. 6. Торохтій.
7. Плюгавець. 8. Цокотун. 9. Опецьок. 10. Мовчальник. 11. Лепетун. 12. Боягуз.
13. Лежебок. 14. Лопотун. 15. Багатознайко.

5. Виберіть з поданих лексем номінації за ознакою „розумний чоловік”:

1. Недоук. 2. Карлик. 3. Красунець. 4. Розумник. 5. Багатознайко.
6. Сміливець. 7. Хорошун. 8. Мудрагель. 9. Мудрак. 10. Телепень. 11. Пустомолот.
12. Горлопан. 13. Унікум. 14. Всезнавець. 15. Товстунець.

6. Виберіть з поданих лексем номінації за ознакою „товстий чоловік”

1. Чорнявчик. 2. Пузань. 3. Котигорошок. 4. Курдупель. 5. Пузанчик.
6. Терebій. 7. Сміляк. 8. Поліглот. 9. Недоумок. 10. Обжирайло. 11. Правдолюбець.
12. Гладун. 13. Вусань. 14. Товстун. 15. Головка.

7. Виберіть з поданих лексем номінації за ознакою „красивий чоловік”

1. Кирпань. 2. Красунець. 3. Слабодух. 4. Вродливець. 5. Хорошун.
6. Сухорєбрик. 7. Красень. 8. Дурисвіт. 9. Дармоїд. 10. Соколик. 11. Хорошунчик.
12. Чорнявчик. 13. Миршавець. 14. Легкодух. 15. Бородань.

Вивчення й використання проаналізованих лексем у повсякденному мовленні допоможе іноземцеві краще орієнтуватись у просторах української ментальності. Крім того, це дає змогу іноземцеві побачити „живе спілкування” і, звичайно, успішно брати в ньому участь.

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии в описании языков / Пер. с англ. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
3. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Гол. ред. О. Мельничук. – К.: Наук. думка, 1982–2003. – Т.3. – 552 с.
4. Зыкова И.В. Способы конструирования гендера в английской фразеологии. – М.: Искусство, 2003. – 244 с.
5. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей ред. Е. Кубряковой. – М.: Филологический факультет МГУ, 1996. – 245 с.
6. Серебренников Б.А. Номинация и проблема выбора // Языковая номинация (Общие вопросы) / Под ред. Б.А.Серебренникова и А.А.Уфимцевой. – М.: Наука, 1977. – С.147-159.
7. Словник іншомовних слів / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
8. Словник української мови: В 11т. / За ред. В.М. Русанівського, І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970–1980. –Т.1–11.
9. Степанов Ю. Константы. Словарь русской культуры. – М.: Академический Проект, 1997. – 990 с.
10. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
11. Уфимцева А.А. Лексическая номинация (первичная, нейтральная) // Языковая номинация (Виды наименований). – М.: Наука, 1977. – С. 5–86.
12. Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности в формировании языковой картины мира / Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Отв. ред. Б.А.Серебренников. – М.: Наука, 1988. – С. 108–140.

**CONCEPTUALIZATION OF A MAN ON LEXICAL LEVEL OF
UKRAINIAN LANGUAGE: LINGVODIDACTIC ASPECT**

Halyna Shchedryk

*Ivan Franko National University of L'viv,
Department of Applied Linguistic,
1/233, Universitets'ka St., 79001 Lviv, Ukraine,
phone: (032) 239 43 55*

The article discusses and analyzes the nomination for designation of the man's appearance and interior features in the process of learning Ukrainian as a foreign language and proposed the exercise system to repeat and control studied vocabulary.

Key words: lexical system of the Ukrainian language, designation, Ukrainian as a foreign language.

**КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ МУЖЧИНЫ НА ЛЕКСИЧЕСКОМ
УРОВНЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА: ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

Галина Щедрик

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского прикладного языкознания,
ул. Университетская, 1/233, 79001 Львов, Украина
тел.: (032) 239 43 55*

Рассмотрено и проанализировано номинации на обозначение внешности мужчины и его внутренних признаков в процессе изучения украинского языка как иностранного, а также предложено систему упражнений для повторения и контроля изучаемой лексики.

Ключевые слова: лексическая система украинского языка, концепт, номинация, украинский язык как иностранный.

Стаття надійшла до редколегії 10.02.2010

Прийнято до друку 12.04.2010